

ДОТРИМАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

OBSERVANCE OF HUMAN RIGHTS BY THE NATIONAL POLICE IN THE CONDITIONS OF MILITARY AGGRESSION

Ковбаса В.М., к. ю. н.,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Кусько Р.В., викладач кафедри загальноправових дисциплін

*Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Дрозд Т.В., викладач кафедри загальноправових дисциплін

*Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена вивченню проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням дотримання прав і свобод людини Національною поліцією під час військової агресії в Україні. Окреслено міжнародне законодавство, яке визначає важливість дотримання прав людини під час збройних конфліктів. Висвітлено вітчизняне законодавство, яке регулює повноваження поліції в умовах воєнного стану. Розглянуто основні права громадян, щодо яких відбуваються порушення, та визначено заходи, що мають вживатися з метою їх недопущення. Зауважено, що наразі з боку держави та керівництва МВС України не тільки вживаються заходи щодо протидії збройній агресії Російської Федерації, але й приділяється увага питанню забезпечення дотримання в державі прав та свобод громадян, мінімізації порушення прав людини та підтримання загального правопорядку. В сучасних умовах війни ефективне забезпечення поліцією прав та свобод громадян вимагає концептуальних підходів в оновленні діяльності поліції, що обумовлюють необхідність побудови відносин між поліцією та громадянами із захисту держави від збройної агресії та дотримання прав людини. Звернуто увагу на те, що основними завданнями поліції в умовах воєнного стану є наголос на нормах, що регулюють діяльність поліції при застосуванні заходів примусу, оскільки застосування таких заходів має здійснюватися виключно за умов і на підставах, які визначені законодавством, а також у межах повноважень поліцейського, який їх застосував. Обґрунтовано, що органи Національної поліції, як основний суб'єкт забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану, виконуючи свої завдання із забезпечення правового режиму воєнного стану, реалізують передбачені законодавством основні завдання поліції – надання поліцейських послуг у сфері прав людини та служіння суспільству. Тобто, в умовах війни, реалізуючи наділені державою повноваження, має поєднуватися дві важливі цілі в діяльності поліції: забезпечення правового режиму воєнного стану та служіння суспільству шляхом забезпечення прав людини як ключової цінності в діяльності поліції. У зв'язку з чим під час несення служби поліцейські мають вживати максимально заходів з метою недопущення порушення прав людини, серед яких варто виділити такі основоположні, як право на життя, право на здоров'я, протидія катуванням тощо, але й спрямовувати зусилля на відновлення прав та мінімізацію негативних наслідків, у разі їх порушення.

Ключові слова: права людини, дотримання, військова агресія, поліція, правопорядок.

The article is devoted to the study of problematic issues related to ensuring the observance of human rights and freedoms by the National Police during the war in Ukraine. International legislation is outlined, which determines the importance of observing human rights during armed conflicts. The domestic legislation, which regulates the powers of the police in the conditions of martial law, is highlighted. The basic rights of citizens, in respect of which there are violations, are determined, and the measures to be taken with the aim are determined. Attention is drawn to the fact that now the state and the leadership of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine not only take measures to counter the armed aggression of the Russian Federation, but also pay attention to guaranteeing in the state of rights and freedoms of citizens, minimization of violations of human rights and maintenance of law and order. In modern conditions of war, the effective provision of the rights and freedoms of citizens by the police requires conceptual approaches in the renewal of police activities, which determine the need to build relations between the police and citizens to protect the state from armed aggression and respect human rights. Attention is drawn to the fact that the main tasks of the police in the conditions of martial law are to emphasize the norms governing the police's activities in the application of coercive measures, otherwise the use of these measures should be carried out only under the conditions and on the grounds determined by the legislation, as well as within the limits of the powers the policeman who used them. It is substantiated that the National Police bodies, as the main subject of ensuring law and order under martial law, performing their tasks of ensuring the legal regime of martial law, should proceed from their main tasks and mission of activity – the provision of police services in the field of human rights and service to society. That is, two important goals of police activity in wartime conditions should be combined here: ensuring the legal regime of martial law and serving society by ensuring human rights as a key value in police activity. In this regard, during the performance of their duties, police officers should take maximum measures to prevent human rights violations, among which it is worth highlighting such fundamental ones as the right to life, the right to health, the prevention of torture, etc., but also direct efforts to recovery rights and minimization of negative consequences, in case of their violation.

Key words: human rights, compliance, military aggression, police, law and order.

Постановка проблеми. У Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України). Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Забезпечення цього конституційного принципу обумовлює спрямованість діяльності держави дотримуватися прав і свобод людини, здійснювати систему гарантій їх забезпечення. Тому у будь-яких умовах, органи державної влади зобов'язані вживати заходів

щодо створення належних умов для забезпечення прав і свобод громадян, недопущення їх порушення та відновлення порушених прав.

24 лютого 2022 р., після початку повномасштабного нападу російської федерації на нашу державу, життя України та Українців змінилось...

Війна ніколи не зводиться до ігнорування прав виключно озброєного ворога. У надзвичайній ситуації, такий як ведення військових дій, завжди виникають обставини, які у тій чи іншій мірі спонукають владу приймати

спірні рішення щодо жертвування заради перемоги правами й свободами власних громадян. Проте Міжнародне гуманітарне право наголошує – навіть у війні повинні бути обмеження і права кожної окремої людини ніколи не втрачають цінності, адже саме вони є запорукою повернення країни до мирного життя [1, с. 5]. Тому виконуючи обов'язки із забезпечення публічного порядку та безпеки під час воєнного стану органи Національної поліції мають розуміти про важливість дотримання прав людини під час застосування заходів примусу.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Окремі аспекти дотримання прав людини Національною поліцією вивчали у своїх працях О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, І. Л. Бородін, О. Ю. Дрозд, М. В. Корнієнко, А. Т. Комзюк, Т. П. Мінка, Л. Р. Наливайко, О. В. Негодченко, А. О. Селіванов, О. Н. Ярмиш та ін. Проте, особливості дотримання прав людини в сучасних умовах воєнного стану органами Національної поліції в науці не проводилося. Через це постає нагальна проблема у проведенні дослідження, завданням якого є вивчення особливостей дотримання прав людини органами Національної поліції в умовах військової агресії в Україні.

Мета статті – висвітлити проблемні питання, пов'язані із забезпеченням дотримання прав і свобод людини Національною поліцією під час воєнного стану на території України.

Викладення основного матеріалу. Україна, як суб'єкт міжнародного права, взяла на себе правові зобов'язання безумовного дотримання міжнародних правових актів, що підписані нашою державою, в т. ч. конвенцій, договорів та угод, які регулюють право збройного конфлікту (право війни). Безперечно, для дотримання правил збройного конфлікту їх потрібно знати не лише військовослужбовцям усіх рівнів, а також і працівникам правоохоронних органів [2; 9].

До числа основних міжнародно-правових актів, що регулюють відносини між державами в період збройних конфліктів, належать: Паризька декларація від 16 квітня 1856 року про морську війну; Декларація 1868 року про відміну вживання вибухових і запальних куль; Декларація 1899 року про невживання куль, що легко розгортаються або сплющуються; Гаазькі конвенції (ГК) 1899 і 1907 років; Лондонська декларація від 26 лютого 1909 року про право морської війни; Женевський протокол від 17 червня 1925 року про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів; Правила про дії підводних човнів по відношенню до торгових суден у воєнний час (Додаток до Протоколу, підписаного у Лондоні 6 листопада 1936 року); Конвенція 1948 року про попередження геноциду і покарання за нього; Женевські конвенції (ЖК) 1949 року про захист жертв війни і Додаткові протоколи № 1 і № 2 до них. Перша Женевська конвенція – про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. Друга Женевська конвенція – про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали аварії корабля, із складу збройних сил на морі. Третя Женевська конвенція – про поводження з військовополоненими. Четверта Женевська конвенція – про захист цивільного населення під час військових дій [2; 8].

Додатковий протокол № 1 до Женевських конвенцій (102 статті) регулює міжнародні збройні конфлікти. Основні положення стосуються захисту цивільного населення від небезпеки війн не вибіркового характеру і наслідків тотальної війни. Цивільне населення не повинно зазнати нападу, забороняються так звані «килимові» бомбардування міст. Заборонено руйнування і знищення об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення; використання голоду, як засобу боротьби проти цивільного населення; напад може бути спрямованим лише проти

військових об'єктів. Додатковий протокол № 2 до Женевських конвенцій (28 статей). Цим протоколом регулюються ситуації збройних конфліктів не міжнародного характеру, тобто внутрішніх конфліктів, цивільних війн, у ході яких зіштовхуються урядові війська і повстанці. Протокол установлює повагу фізичної і моральної недоторканості індивідуума (заборона катувань), гуманне поводження з особами, позбавленими свободи. Розроблене положення про турботу та захист жінок і дітей, сприяння возз'єднанню роз'єднаних сімей [2].

Вищезазначені міжнародні конвенції, декларації та протоколи є частиною національного законодавства України [10]. У цьому сенсі варто звернути увагу, що згідно зі ст. 9 Конституції України «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». Крім того, під час війни на території нашої держави чинним є законодавство, яке також визначає повноваження поліції щодо дотримання прав людини під час несення служби. До нього можна віднести Закони України «Про Національну поліцію», «Про правовий режим воєнного стану», «Про основи національного спротиву», «Про оборону України», «Про національну безпеку України», КПК України, КУпАП, а також низку підзаконних та відомчих нормативно-правових актів.

Наприклад, загальний порядок перевірки особистих документів, огляду авто, речей та багажу під час воєнного стану визначений Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456 «Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану» [3].

Крім того, на органи Національної поліції за останні місяці було покладено виконання й інших повноважень, що відрізняються від тих, які вони мали до початку війни. Наприклад, працівники поліції в умовах війни можуть залучатись до завдань тероборони; офіційно застосовувати зброю проти окупантів без обмежень; безкоштовно отримувати інформацію від різних органів влади, зокрема щодо військовополонених (протягом 3 днів); проводити оперативне розмінування – виявляти та знешкоджувати вибухонебезпечні предмети; збирати біометричні дані; проводити адмінспостереження; конвоювати затриманих, обвинувачених чи засуджених до обмеження свободи. Крім того, українські правоохоронці розширяють співпрацю з Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерполом, а також із Європейським поліцейським офісом – Європолем.

Як ми бачимо, законодавство досить повно регулює повноваження поліції із застосування заходів примусу в умовах воєнного стану.

Безперечно, воєнний конфлікт не може не ускладнювати діяльність поліції стосовно дотримання прав людини. Поряд з цим, незважаючи на певні звуження прав людини, обумовлені введенням в Україні правового режиму воєнного стану та розширенням примусових повноважень поліцейських, є права людини, які не підлягають жодним обмеженням і мають забезпечуватися в діяльності поліції.

В Європейській конвенції з прав людини такими є чотири права: це заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання (ст. 3), заборона рабства (п. 1 ст. 4), заборона покарання без закону (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) (п. 1 ст. 7), право не бути притягненим до суду або покараним двічі (*non bis in idem*) (п. 1 ст. 4 Протоколу № 7). В Міжнародному пакті про громадянські і політичні права такими правами є: заборона катування чи жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання (ст. 7), заборона рабства та примусової праці (ст. 8), заборона позбавлення волі за борги (ст. 11), забо-

рона кримінального засудження за дії, що не визнавалися злочинними під час їх вчинення (ст. 15), право на визнання правосуб'єктності (ст. 16) [4, с. 190].

Поряд з цим, не можна не оминати увагою й те, що в умовах війни основними правами, щодо яких відбуваються порушення, можна назвати такі: 1) право на життя, захист від катувань та поганого поводження; 2) право на справедливий суд, право на правову допомогу (що було зумовлено, зокрема, обмеженим доступом жертв конфлікту до правосуддя); 3) право на приватність; 4) свобода пересування; 5) право на свободу та особисту недоторканність; 6) свобода думки, совісті та віросповідання; 7) свобода мирних зібрань; 8) свобода об'єднань; 9) право власності; 10) право на гідний рівень життя; 11) право на освіту; 12) протидія дискримінації; 13) права внутрішньо переміщених осіб (зокрема в частині доступу до соціальних послуг та державної допомоги, оформлення документів); 14) права жінок; 15) права дітей; 16) права людей з інвалідністю; 17) права осіб із проблемами психічного здоров'я [5].

Також варто додати, що у результаті збройного конфлікту на Сході України виникло декілька нових груп населення, які потребують соціального захисту: цивільні особи, які перебували в полоні і потерпали від насильства та катувань, але не отримали інвалідність; цивільні особи, які перебували в полоні й отримали інвалідність; цивільні особи, які отримали тілесні ушкодження, пов'язані зі збройним конфліктом, але не отримали інвалідність; цивільні особи, які отримали тілесні ушкодження, пов'язані зі збройним конфліктом, і отримали інвалідність внаслідок таких тілесних ушкоджень; непрацездатні члени сім'ї цивільних осіб, які загинули в полоні або через бойові дії [5].

Важливою гарантією в діяльності Національної поліції під час війни є забезпечення права на життя. Як вірно зазначає О. І. Безпалова, у зв'язку з цим з боку держави має бути: вироблено належні гарантії захисту права на життя та запроваджено правові засоби захисту і механізми ефективного розслідування порушень права на життя; створено ефективну систему, спрямовану на забезпечення протидії злочинним діянням проти життя людини, запобігання їм, припинення та покарання за такі діяння, відшкодування сім'ям потерпілих; створено умови для додержання норм міжнародного права для захисту життя мирного населення на тимчасово окупованій території України [5].

Органи Національної поліції, як основний суб'єкт забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану виконуючи свої завдання із забезпечення правового

режиму воєнного стану, мають виходити із своїх основних завдань та місії діяльності – надання поліцейських послуг у сфері прав людини та служіння суспільству. Тобто тут мають поєднуватися дві важливі цілі в діяльності поліції в умовах війни: забезпечення правового режиму воєнного стану та служіння суспільству шляхом забезпечення прав людини як ключової цінності в діяльності поліції. У зв'язку з чим під час несення служби поліцейські мають вживати максимально заходів з метою недопущення порушення прав людини, серед яких варто виділити такі основні, як право на життя, право на здоров'я, протидія катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню тощо, але й спрямовувати зусилля на відновлення прав та мінімізацію негативних наслідків, у разі їх порушення. Отже, основними завданнями поліції в умовах воєнного стану є наголос на нормах, що регулюють діяльність поліції із застосування заходів примусу, з іншого застосування цих заходів має здійснюватися виключно за умов і на підставах, які визначені законодавством, а також у межах повноважень поліцейського, який їх застосував.

В умовах війни взаємовідносини між поліцією та правами людини мають будуватися на поняттях «захист» та «дотримання» [7]. З одного боку поліція в умовах війни виконує функції захисту шляхом участі у підтриманні режиму воєнного стану та мобілізації, забезпеченні публічної безпеки та порядку, та дотримання прав людини, яке здійснюється під час безпосереднього виконання поліцейськими своїх службових обов'язків.

Порушення прав людини, порушення закону заради здійснення «правоохоронних заходів» не можна вважати ефективною роботою поліції, якими б не були при цьому досягнуті результати. Якщо поліція порушує закон заради його здійснення, вона не зменшує рівня злочинності, а лише забезпечує його [6, с. 156].

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що зараз з боку держави та керівництва МВС України не тільки вживаються заходи щодо протидії збройній агресії Російської Федерації, але й приділяється увага забезпечення гарантування в державі прав та свобод громадян, мінімізації порушення цих прав та підтримання правопорядку. В сучасних умовах війни ефективне забезпечення поліцією прав та свобод громадян вимагає концептуальних підходів в оновленні діяльності поліції, що обумовлюють необхідність побудови відносин між поліцією та громадянами із захисту держави від збройної агресії та дотримання прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Взаємодія з поліцією у зоні проведення АТО : практичний poradnik / Батчаєв В. К. – К. : Асоціація УМДПЛ, 2016 р. С. 96.
2. Права людини під час війни, збройного конфлікту. URL: http://eprints.zu.edu.ua/23743/1/Ситняківська_С..PDF
3. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-n#Text>
4. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. О. В. Сенаторова. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. – 208 с.
5. Безпалова О. І. Проблемні питання, пов'язані з дотриманням прав людини під час проведення антитерористичної операції/операції об'єднаних сил. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/30.pdf>
6. Поліщук А. О. Забезпечення прав людини під час застосування заходів адміністративного примусу поліцією. Дис. канд. юрид. наук. Дніпро, 2017. С. 178.
7. Oksana Myslyva, Olena Nykyforova, Luliia Kuntsevych. The modern methods of first aid (premedical care) teaching in the police institutions. *Philosophy, economics and law review*. 2021. Volume 1. No. 2. URL: [https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/04/2nd/Phelr%20Review_3_2-12122021-6%20\(2\)-15022022-219-231.pdf](https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/04/2nd/Phelr%20Review_3_2-12122021-6%20(2)-15022022-219-231.pdf)
8. Nalyvaiko L., Chanyshva G., Kozin S. Remuneration Of Public Servants In The Federal Republic Of Germany. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. № 4 (5). P. 228–232.
9. Nalyvaiko L., Marchenko O., Ilkov V. Conceptualisation of the Phenomenon of Corruption: International Practices and Ukrainian Experience. *Economic Annals-XXI*. 2018. № 172 (7–8). P. 32–37.
10. Kondratiuk O., Fedchak I., Lepekha O., Senyk S., Marets B. War on crime: From passive behaviour of an undercover agent to active forms of covert influence on accomplices of criminal activities. *Philosophy, economics and law review*. 2021. Volume 1. № 2. P. 150–172.